

УДК 94(477)

Наталія Григорук

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В ПРАЦЯХ М. ЧУБАТОГО

У статті проаналізовано історію української церкви на основі праць М. Чубатого.

Ключові слова: історія, українська церква, М. Чубатий, унія, християнство.

Церква впродовж тисячоліть свого існування в Україні виконувала роль центру християнського життя, формувала духовне обличчя українського народу, його світогляд. Вона є органічно невід’ємною складовою історії суспільства. Її не можна відокремити від історичних доль людей, про неї можна забути, від неї можна абстрагуватись, але вона завжди присутня в історичних процесах. У всі часи церква на територіях, де проживали наші предки, не залишалася осторонь суспільних процесів, істотно впливала на їх перебіг.

В історії України церква завжди була важливим чинником державотворчих, національно-консолідуючих процесів. “По упадку самостійної державної організації українців в половині XIV ст. християнська церква заступила українському народові колишню державну владу та стала одинокою установою, репрезентуючи цілий нарід”, – зазначав М. Чубатий [1, с. 2].

Сучасний стан релігійного життя в Україні, гострота міжконфесійної ситуації вимагають ретельного вивчення ролі церкви в житті українського народу. Без врахування уроків минулого важко вирішувати релігійні проблеми і сьогодні, й завтра, а отже, і питання національно-духовного відродження.

Проблема історії української церкви завжди викликала підвищений інтерес, проте в українській історіографії історія церкви в Україні представлена здебільшого вузько спеціальними працями.

Виходячи з цього, у даній науковій статті ставимо за мету проаналізувати праці М. Чубатого, що присвячені проблемам історії української церкви.

Історії української церкви професор М. Чубатий присвятив найбільше уваги і в цій ділянці науки залишив найпомітніший слід. Серед численних праць з історії української церкви, зокрема католицької, необхідно назвати першу, яку М. Чубатий відзначив у своїй бібліографії як “дебют” у студентські роки, “Змагання до релігійної унії з Римом на Галицькій Русі в першій чверті XIII ст.” [2]. Праця з’явилася друком в “Альманаху Українських Богословів” у Львові (1913 р.). Вивчаючи зв’язки унії з Римом, М. Чубатий зупинився на одному з її подвижників Іпатієві Потієві, якому присвятив окрему монографію “Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності. В 300-ліття смерті” видану у Львові (1914 р.) [3]. У ній він намагався з’ясувати значення унії для нашого народу. Після цих студентських праць, які постали на 24–25 році життя їх автора, у процесі дальшої праці над цією темою з’явилися нові питання, які значно поширили та тематично поглибили проблематику досліджень.

У 1917 р. з’явилася праця М. Чубатого “Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії” [4]. Ця об’ємна робота на 140 сторінок і була його докторською дисертацією [5, с. 5]. Учений, спираючись на усі доступні тоді джерела та відповідно користуючись наявною на той час літературою, з’ясував усі дипломатичні заходи з обох сторін, що вели до церковної унії. Праця є

настільки важливою, що не згадати її не може ні один науковець – історик Східної та Центральної Європи. Таким чином, зрозуміло, чому про неї відгукувалися такі історики, як Шпулер, Роде, Г. Пашкевич, В. Пашуто, Б. Рамм та інші. Зокрема, рецензію згаданої праці С. Шамрая опублікувала київська “Україна” (1924 р.) [6]. У ній відзначається, що автор узяв “добу дуже цікаву, але одну з найбільш темних в нашій давній історії, про яку ще старий історик Галичини, Зубрицький, сказав, що крутиться голова, коли розглядати цей період” [6, с. 162]. Варто зауважити, що хід історичних подій в цю добу пізніше був повністю висвітлений М. Грушевським [7–8]. Проте багато різних деталей залишилися іще не з’ясованими і не дослідженими [6, с. 162]. Тому С. Шамрай недаремно відзначив, що М. Чубатий “виявив у своїй статті уважність до джерел, уміння порушити не зовсім вияснені питання, і праця його не позбавлена певної (аналітичної) цінності для історії тих століть” [9, с. 164].

Неабиякий інтерес з цього питання мала стаття М. Чубатого “Про правне становище церкви в козацькій державі”, надрукована у галицькому церковному журналі “Богословія” (1925 р.) [10], адже питання про становище церкви на Гетьманщині було майже зовсім не досліджене на той час. М. Чубатий намагався змалювати історичний розвиток становища церкви в Україні. Історик вказав, що характерна риса церкви на Гетьманщині – це її самостійність від держави і, в той же час, залежність від громадянства, що активно впливало на її справи. Автор праці називав це – “громадянський папізм” [10, с. 29]. Причина цього становища, на думку М. Чубатого, – в історичному розвитку української церкви, що на її устрій міцно впливала громада ще за “старого вічевого ладу” [10, с. 30]. Окрім суто наукового інтересу, що його викликала стаття на цікаву проблему, він збільшувався тим, що церква у минулому мала першочергове значення у суспільному житті. Вона міцно впливала на ідеологію своєї “пастви”, а з другого боку її вплив збільшувався і тим першочерговим економічним значенням, що його церква завжди вміла здобути, – відзначалось у праці. “Робота М. Чубатого, це ясність думки й прозорість мови. Це дуже й дуже приємно”, – писав Л. Окіншевич у рецензії на неї [11, с. 195].

У 1931 р. М. Чубатий виступив у Богословській академії у Львові з інавгураційною лекцією на тему: “Українська церква в половині XI ст. на роздоріжжі” [12]. Цей виступ був надрукований брошуркою на 17 сторінок у видавництві “Мета”. У цій праці він підкреслив декілька рис з минулого церкви, щоб показати картину, яка б ілюструвала становище української церкви в час трагічного розколу між Римом та Візантією у другій половині XI ст., а точніше після 1054 р. [12, с. 3]. Історик робить висновок, що українська церква “ще довго стояла на роздоріжжі між Візантією і Римом, між Сходом та Заходом. Вирішення прийшло аж значно пізніше, бо аж в перших роках XII ст.” [12, с. 17]. Ця робота на жаль не увійшла в ґрунтовну бібліографію праць М. Чубатого, підготовлену Я. Падохом і Д. Штогрином [13, с. 51–62].

До релігійної тематики з історичним підґрунтям потрібно зарахувати статтю ученого “Релігія – ціллю, чи середником до цілі?”, надруковану в журналі “Дзвони” (1931 р.) [14]. Автор говорив у ній про належне відведення місця для релігії і писав, що вона “мусить стати для загалу провідною життєвою ідеєю, якою жиється, за яку вмирається, для якої поносяться жертви та терпіння” [14, с. 13].

Історик зазначав, що релігійно-церковна ідея має бути життєвим переконанням кожної людини, джерелом етичності й характерності, бо тільки такою ідеєю об’єднана маса стає героїчною, а її організації нездобутними духовними твердинями для кожного супротивника і релігія та церква ніколи не відіграє тої ролі, якщо хтось хотів би її використати як посередника національної, чи іншої політики [14, с. 14–15]. Отже, стаття розкриває світогляд

М. Чубатого на проблему значення релігії в житті народу.

Із праць з історії української церкви необхідно виділити й статтю М. Чубатого “Україна: Церква; католицька церква”, яка вперше була надрукована в Українській загальній енциклопедії у Львові в 1934 р. [15, с. 896–914], а потім з доповненнями перевидавалась у Римі (1934 р.; 1990 р.), Регенсбурзі (1946 р.) [16–18]. У ній учений прийшов до висновку, що до цього часу українська церква стоїть на роздоріжжі між Сходом та Заходом, з ясною тенденцією витворити свою власну церковно-культурну індивідуальність. Причиною цього є сусідство з двома церковними світами, з православною Москвою і римо-католицькою Польщею. Від XIV ст. Москва намагалася зберегти залежність української церкви від себе і так само Польща насаджувала на українських землях характерну собі церковну культуру латинського обряду. Та й за словами самого М. Чубатого, “українське церковне життя від самих початків стало синтезом східного та західного християнства, аналогічно до всієї культури українського народу” [17, с. 3].

Ці ж питання були темою лекції вченого “Історія унійних змагань в українській Церкві”, яку він виголошував у Греко-католицькій богословській академії у Львові (1937 р.) [19]. Друге видання цієї праці вийшло у Римі (1942 р.), а третє – у Німеччині (1947 р.). Курс цей охопив історію церкви від найдавніших часів аж до Митрополита А. Шептицького, з коротким оглядом про нашу церкву в Америці і Канаді.

Отже, проблеми церковної унії завжди були предметом інтересів М. Чубатого. У грудні 1936 р. він виголосив доповідь на Унійному з’їзді з нагоди 300-ліття смерті Митрополита Йосифа Велямина Рутського на тему: “Тристаліття Церковної Унії на Україні”, яка була надрукована в збірнику доповідей під заголовком: “Унійний З’їзд у Львові” [20, с. 98–112].

У ній він висвітлив дії митрополита Й. Рутського і справу київського Патріархату, створенням якого займалися провідні діячі православного і уніатського табору. “Обі сторони погодились на це, – писав професор Чубатий, – що найкращою запорукою тої рівновартости української католицької церкви з латинським католицизмом буде піднесення старої київської митрополії до гідності патріархату, що заступив би українській Церкві дотеперішнього царгородського патріарха. Київський патріархат, що об’єднав би з’єднаних та нез’єднаних Українців та Білорусів, мав, очевидно, стояти у зв’язку з Римом... Тим чином сучасні провідники обох Церков створили ідеал східного католицизму на Україні, що мав стати провідною зіркою на шляху нашого церковного майбутнього” [20, с. 104]. Постійна праця вченого над історією унії з Римом була очевидно пов’язана з глибокими дослідженнями історії української церкви взагалі, історії становлення і розвитку християнства в Україні, зокрема.

Наслідком тих досліджень стала праця М. Чубатого “950 літ християнства в Україні” (1938 р.) [21], в якій показано значення християнства в історії українського народу. В ній автор відзначав, що писати про християнство в Україні – це означало торкнутися найголовнішого питання історії українського народу, – питання його національної культури в широкому розумінні, тобто підняти питання окремоті та індивідуальності українського народу і цим самим порушити основне питання існування та невмирущості української нації впродовж тисячоліть не звертаючи увагу на всі історичні буревії та катаклізми [21, с. 3]. Можемо цілком погодитися з думкою М. Чубатого, що, коли поглянути на життя нашого народу оком дослідника-історика, то чітко побачимо, що християнство в Україні живе та формує духовність нації вже понад тисячу років, ставши стовпом здорового українського патріотизму і суспільної справедливості. Український народ пережив різні погляди на життєві форми народів, пройшов через різні державні та соціальні устрої – свої власні та чужі, йому насильно

нав'язані. Минули часи власної держави Володимира, Ярослава, Данилового королівства та старої литовсько-польської доби, свого часу зникла козацька держава, впала царська Росія та конституційна Австрія, а “християнство ж живе в українському народі тисячу років, і то у тих самих культурно-національних формах, що їх нам передали наші предки із тієї глибокої старини” [21, с. 3].

Професор М. Чубатий писав далі, що закінчився старий родовий лад в Україні, виник і зник феодальний порядок з панщиною включно, з'явилося робітниче питання аж до сучасного рабства робітника та селянина в Радянському Союзі, а на його місце прийде щось нове, християнство ж було й залишається як могутня опора існування нації, як основний складник її індивідуальних прикмет, через це не дивно, “що кожний ворог українського народу, який бажав би його викреслити із списку живих народів і тому б'є по всіх проявах його національного життя, все-таки головний та найсильніший удар звертає проти Церкви” [21, с. 3].

Варто відзначити, що історик показав причини, чому більшовизм розпочав і вів боротьбу з християнством, чому намагався знищити його. Адже вирвати з душі українського народу християнство, ту найстаршу форму духовності, значить перетяти нитку тисячолітньої традиції, що зв'яже теперішнє покоління зі славним минулим предків – це простий шлях, щоб знищити саму націю [21, с. 4].

На думку вченого, християнство, у тій культурно-національній формі, що її створили наші предки, стало навіть міцнішим цементам українського народу, ніж його держава. “Хто залишився при рідній Церкві, той лишився при нації, хто від неї відстав, той теж пропав для нації, коли не в першій, то напевно в другій поколінні”, – зазначав М. Чубатий [21, с. 4].

Введення християнства в Україні мало переламне значення на різних ділянках нашого національного життя, і на основі аналізу цих історичних реалій учений виділив наступні наслідки: 1. Воно долучилося відразу до стихійного формування духовної та матеріальної культури народу. 2. Український народ переродився етично та дістав новий правопорядок. 3. Український народ через спільну релігійну культуру та одну церкву став міцно з'єднаним одним цілим. 4. Своім культурним та церковним впливом наш київський центр на довгий час став осередком духовності для цілої східної Європи (Москви, Білорусії, Литовсько-руської держави, Волощини та Молдавії, балканських слов'ян). 5. Український народ, прийнявши хрещення до XIV ст. включно, став важливим чинником серед християнських народів Європи. 6. Духовні сили та світлі традиції Києва, які нагромадив наш народ завдяки християнізації, стали на довгі віки національного лихоліття резервуаром рідної культури [21, с. 11–12]. Тобто, запровадження християнства призвело до організації української нації й безперечно та безсумнівна заслуга його у тому, що воно зробило з окремих роз'єднаних східноєвропейських племен – один організм, один національний моноліт, що триває досі. Вже сама єдність духовної та матеріальної культури, що виходила з центру, зі столиці Києва, “стала витворювати щораз то міцніше почуття спільноти та приналежності до одного народу”, – зробив висновок М. Чубатий [21, с. 13–14]. Сьогодні повністю підтверджуються думки професора М. Чубатого про те, що саме християнство ввело наш народ і нашу державу у спільноту християнських народів Європи [21, с. 15].

У 1938 р. на основі вражень від півторамісячної подорожі по Франції напередодні чергового міжнародного конгресу “Пакс Романа” професор М. Чубатий у “Дзвонах” опублікував невелику працю “Відродження католицтва у Франції: обсервації та рефлексії з подорожі” [22]. Історик дуже пильно приглядався до релігійного життя передвоєнної Франції і висвітлив його в статті та зробив з того певні висновки. Він навіть виділив питання, як французи

ставляться до української справи, знають наше церковне життя. М. Чубатий писав, що могутній засіб звернути на себе увагу на міжнародному католицькому з'їзді – це наш католицький східний обряд тому, що у католиків Франції є великий інтерес до церковної справи східної Європи. Історик зустрічав на конгресі відомих знавців справи церковного об'єднання, що достатньо добре орієнтуються у всіх справах церковного об'єднання на Волині і Поліссі. “На конгресі “Пакс Романа” наші французькі господарі оточили наш обряд дуже великою опікою та в програмі конгресу дали нашій богослужбі дуже почесне місце”, – зазначав М. Чубатий [22, с. 20].

Важливим продовженням досліджень у цій галузі став у 1965 р. ґрунтовний перший том монументальної “Історії християнства на Руси–Україні” до 1353 р., який має 816 сторінок [1]. У своєму вступному слові професор М. Чубатий відзначав, що думка про написання цієї праці зародилася у нього ще в 30-х роках ХХ ст. в Греко-католицькій богословській академії у Львові, яка була вогнищем християнської культури Західної України [1, с. VII]. Проте відповідальна педагогічна робота та інші обов'язки не дали йому можливості реалізувати цей цінний задум у той час.

Бажання дати українському народові правдиву історію його християнства, яка донедавна з політичних мотивів немилосердно пригнічувалася та перекручувалася його сусідами, не покидало історика й на американській землі, на якій він опинився випадково перед самим початком війни. Там М. Чубатий краще зрозумів, що й західний світ безперечно потребує об'єктивної наукової праці на цю тему [1, с. VII].

Необхідність такої праці він відзначав у вступі до неї: “Історія християнства, зокрема ж Історія Церкви в Україні, як окремий предмет, не має ще дотепер об'єктивної і критичної студії, дарма, що релігійно-церковне життя українського народу стало життєвою філософією мас українського народу майже від тисячі років та грало постійно провідну роль у житті нації” [1, с. 1].

Професор М. Чубатий свідомо назвав монографію “Історія християнства на Руси–Україні”. Таку назву він мотивував тим, що завдання дослідження полягало в тому, щоб подати не тільки історію церкви як організації, встановленої Христом для реалізації христової науки на землі, але також історію самих ідей, як вони на основі християнської науки та християнської традиції в Україні розвивалися. На думку вченого поняття історія християнства охоплює історію церкви та історію християнських ідей як основної частини духовності української нації [1, с. 16]. Можна вважати, що це завдання він виконав, опублікувавши вказану працю.

Професор Л. Винар на сторінках журналу “Український історик” так писав про неї, що “до діла маємо з капітальною джерельною працею, в якій автор виходить поза стислі рамки історії української церкви і дає радше історію української християнської нації, опрацьованої на основі історичних джерел і багатой літератури” [23, с.152].

Перший том роботи складається з п'яти основних частин: “Християнство на землях України перед хрещенням Св. Володимира”, “Київське християнство перед розколом Вселенської Церкви (989–1054)”, “Київське християнство в змаганні з византійськими впливами (1054–1169),” “Сумерк київського християнства (1169–1353)” і “Загальна характеристика доби київського християнства”. В додатках до видання знаходимо хронологічні таблиці царгородських патріархів і римських пап, реєстр київських великих князів, генеалогічні таблиці Руриковичів і галицько-волинських Романовичів та обширну бібліографію. М. Чубатий у своїй праці наголошував на універсалізмі київського християнства, яке характеризував як “схрещення східного християнства із західним на базі передхристиянської культури придніпрянської

Руси–України. Воно причинилося до створення виразного духовного обличчя української нації, як окремої індивідуальності вже перед кінцем XI стол.” [1, с. 2].

У дослідженні історика міститься чимало нових поглядів і гіпотез, які заслуговують на обширне вивчення. Він опрацював донедавні історіографічні праці й джерела і на основі них дав свої нові інтерпретації. Для прикладу, згадаємо питання початку церковної ієрархії за Володимира Великого. Ця справа належить до найсуперечливіших і нез’ясованих подій в історії України. М. Чубатий проаналізував три основні теорії про початки ієрархії української церкви за Володимира Великого – візантійську, римську і болгарсько-охридську і прийшов до висновку, що жодна з вищенаведених гіпотез не мала переконливого доказу про те, що перший митрополит української церкви прибув до Києва з Царгороду, Риму чи Охриди. Професор М. Чубатий на основі глибинного аналізу джерел висунув нову гіпотезу, що “за часів Володимира Великого в Руській Церкві не було митрополита, бо не було потреби творити митрополію. Так само ніякий зверхник Руської Церкви не був імпортований з – заграниці, прямо тому, що в час хрещення Руси в Руській Державі існувало вже архієпископство, основане вже 120 літ перед хрещенням Руси. Таким був архієпископ Тьмуторокані, полуднево-східної провінції Київської Руси над Озівським морем на Таманським півострові...” [1, с. 257–258].

Історик детально дослідив початки християнства в Україні до Володимира Великого, а також пізніший конфлікт між київськими князями і Візантією, який мав безпосередній вплив на християнізацію в Україні. В цьому контексті на нашу увагу заслуговує глибше проаналізувати ці конфлікти та їх наслідки між християнами і поганами після офіційного хрещення України, що продовжувалися впродовж цілого XI ст. Християнство передусім закріпилося по містах і охопило в основному провідну верству (князів, бояр, княжу дружину, купців), а також тих, хто був близький до неї (прибічна служба, челядь тощо).

Натомість по селах християнство поширювалось повільно і розвивалося у несприятливих обставинах староукраїнського поганського консерватизму. На жаль, цей цікавий процес дотепер ще ґрунтовно не висвітлений в історичній і соціологічній літературі.

Цінною рисою праці “Історія християнства на Руси–Україні” М. Чубатого є те, що він написав її з українського становища, де український народ і його християнство є суб’єктом, а не об’єктом, твором Візантії, Болгарії чи Риму.

Відомий дослідник Л. Винар писав в “Українському історичному”, що робота М. Чубатого має фундаментальний характер і становить один з найповніших здобутків української історіографії. Звичайно, в праці є багато суперечливих питань, гіпотез тощо, але загалом монографія з методологічного і змістово-фактажового огляду стала великим досягненням української історіографії [23, с. 154]. Принагідно хочемо зазначити, що з деякими зауваженнями на цю роботу Л. Винара варто погодитися, адже, в бібліографії пропущена деяка важлива література. Взагалі, на нашу думку бібліографічний розділ монографії можна поділити на дві основні частини – джерела і літературу. З пропущених досліджень необхідно виділити праці проф. Н. Полонської-Василенко – “Історичні підвалини УАПЦ” (1964 р.), “Київ часів Володимира та Ярослава” (1944 р.); М. Грушевського – “З історії релігійної думки на Україні (1925 р.), “Історія української літератури” (тт. I–III); О. Лотоцького – “Автокифалія” (2 тт., 1938 р.); І. Франка – “Брунон з Кверфургу, гість Володимира” (Причинки до Історії України-Руси, Львів 1909 р.) [23, с. 154]. Звичайно, цей список можна було б доповнити іншими назвами, які автор повинен був подати в бібліографії, якщо взяти до уваги обсяг праці. Було б доречно, якби науковець подав резюме на іноземних мовах (англійській, німецькій і французькій), щоб познайомити

зарубіжних науковців з своїми головними висновками. Це ж саме стосується й змісту “Історії християнства”, який поданий тільки на українській мові.

“Історія християнства на Русі–Україні” знайшла широкий відгук і в інших українських знавців предмету: П. Коваліва (Логос, 1966, т. 2), о. В. Лаби (Голос, 1966, т. 3), І. Витановича (Овид, 1966/1), о. П. Хомина (Наша Мета, 1968, чч. 11–26, 30, 38, 51) [24, с. 139]. З англомовних рецензентів необхідно відзначити професора О. Галецького, який назвав цю книгу “імпозантним вкладом у вільну українську історіографію” й підкреслював, що вона не тільки дає історію української церкви, але й, у той же час, детальне дослідження виникнення і розвитку його нації [25, с. 1364]. Рецензент, оцінюючи книгу М. Чубатого, наголосив на тому, що вона базується на дослідженні і ґрунтовному знанні історичної літератури, включаючи й найновішу, а також відбиває особисті переконання автора. О. Галецький, польський історик, колишній професор Краківського, Варшавського університетів, а з часів Другої світової війни професор Східно-Європейської історії в американських університетах Фордгам і Колумбійському університеті в Нью-Йорку займався проблемою унії української церкви з Римом, тому історія нашої церкви йому в цілому добре знайома.

Рецензія на згадану працю була опублікована також у радянській історіографії. Так, польський історик А. Поппе, автор кількох досліджень з історії руської церкви, у своїй статті “Заснування митрополії Русі в Києві”, що була надрукована в “Українському історичному журналі” у 1969 р., полемізував із тезами проф. Чубатого про автономне становище церкви на Русі [26, с. 95–96]. Він не погоджувався з М. Чубатим, який доводив існування споконвічних християнських зв’язків України з Римом і вважав, що підвалини церковної організації на Русі заклали тмутараканський і перемишлянський ієрархи [26, с. 96].

Майже всі автори, рецензуючи перший том “Історії християнства на Русі–Україні”, підкреслювали широке історично-політичне підґрунтя, на якому вчений описав церковну історію в Україні. Для характеристики такого підходу назвемо деякі підзаголовки окремих розділів, наприклад: “Напади Русі на Візантійське Цісарство та перші хрещення Русів” [1, с. 76], “Вселенська Церква перед загальним Хрещенням Русі–України” [1, с. 138], “Руська Церква в розколеній Руській Державі” (1020–1036)” [1, с. 297], “Християнська Імперія Русі за часів Ярослава Мудрого” [1, с. 319], “Церковно-національна реакція на Русі–Україні в половині XII сторіччя” [1, с. 459], “Византия, Рим та Русь–Україна на передодні татарського погрому” [1, с. 557].

Праця закінчується списками Римських архиєреїв, Царгородських патріархів, митрополитів Київської церкви, Реєстром Київських великих князівств та генеалогічними таблицями Руриковичів та Галицько-Волинських Романовичів [1, с. 769–780].

Негативну критику на “Історію християнства на Русі–Україні” професора М. Чубатого написали два рецензенти в “Slavic Review” в липні 1971 р., а саме професори Освальд Бакус та Генріх Стемлер [24, с. 138]. У зв’язку з тим, що редактор “Slavic Review” не захотів надрукувати відповіді М. Чубатого на цю спільну рецензію, дослідник помістив її в “Українському історичному журналі” (1972 р.) [27, с. 100–109]. Він відкинув їх недосконалі твердження нашої історії, мотивувавши це незнанням української мови, через що вони цитують його неточно. Учений звернув увагу оглядачам “Слов’янського огляду”, що вони залишаються прихильними до російської національно-історичної думки, яка базується на концепції “єдиної російської нації” [27, с. 101].

Отже, науковці в цілому прийняли “Історію християнства” М. Чубатого дуже прихильно, всі українські рецензенти висловились про його книжку схвально, зокрема, позитивну рецензію написав на монографію професор В. Ленчик у

“Свободі” (1968 р.) [24, с. 139].

Перша частина другого тому “Історії християнства на Русі–Україні” з’явилася у 1976 р. [28], через рік після смерті професора М. Чубатого. Вступ до праці написав Патріарх і Кардинал Йосиф, який був знайомий з автором. У ньому містяться матеріали з життєпису вченого, а також історія видання цієї монографії. У вступі Й. Сліпий, характеризуючи М. Чубатого, відзначив, що він як науковець був дуже солідним, чесним і об’єктивним дослідником, а як людина, мав слабе здоров’я, був високо благородною особою і праведним католиком, а також найбільшим істориком української церкви та дослідником її історії від часів єпископа Юліана Пелеша [28, с. 4].

Сам М. Чубатий у “Слові від автора” пояснив, чому до друку він приготував тільки першу частину другого тому. Саме в той час відбулася важлива подія у нашій церкві – був прийнятий “Декрет про Східні Католицькі Церкви”, який визнав за Українською католицькою церквою усі права помісної, самоуправної церкви, тобто такі самі права, які мала наша церква на початку свого існування, за часів св. Володимира. Він зазначав, що з’явилася потреба боротися за ці права з факторами, які протидіяли самоуправі Української католицької церкви, східно-католицькій церкві чисельно і морально найсильнішій. М. Чубатий писав, що це вимагало “знання історії та канонічного права нашої Церкви і тому треба було присвятити їм пильну увагу” [28, с. 5].

Необхідно наголосити на причині, що перешкодила подальшій роботі вченого над завершенням “Історії християнства”. Більшість праць, що з’явилися у М. Чубатого раніше, були пов’язані з давньою і середньою добою нашої церковної і національної історії. Щоб описати період пізнього середньовіччя і новіші часи, потрібно було багато працювати над джерелами та літературою, а роки робили своє. Вочевидь, це і стало головною причиною того, що М. Чубатий написав тільки першу частину другого тому.

У цій частині описується важливий етап вітчизняної історії, коли українські землі стали жертвою нападу західного сусіда – Польщі, яка намагалася поглинути наші землі та населення. В боротьбі за українські землі змагалися три сусідні центри: Москва, Литва і Польща. Однак на перешкоді цього плану стояла передусім церква.

Період історії церкви, в якому вели боротьбу чужі сили за вплив на українських землях і в церковному житті, дуже заплутаний. В ті часи здійснювалася спроба поставити на українські єпархії латинських єпископів. Професор М. Чубатий піддав детальному аналізу заходи, які спершу не дали результату, а причиною була недостатня кількість вірних латинського обряду, для яких ті латинські єпархії мали бути організовані.

Поляки домоглися латинської митрополії у Львові (1375 р.) за Володислава Опольського, однак підгрунтя під цей акт підготував Казимир Великий. В особі Ягайла латинська церква отримала сильного протектора. Він у 1412 р. відібрав від українців катедру св. Івана в Перемишлі і передав її латинському єпископові. У 1417 р. в Холмі запроваджена латинська катедра. Отже, вже на початку XV ст., як стверджував професор М. Чубатий, латинська церква на українських землях була вже оформлена [28, с. 145].

Митрополит Кипріян, котрий став митрополитом Київським і всієї Руси, осів у Москві (1390 р.), бо таке бажання було царгородського патріарха, намагався об’єднати церкву в польсько-литовській державі. М. Чубатий наводить фрагменти листів патріарха Антонія в тій справі до Ягайла і митрополита Кипріяна [28, с. 74].

Намагання митрополита Кипріяна в унійній справі, на думку професора М. Чубатого, були мотивовані егоїстичними цілями, адже він хотів об’єднати під собою цілу давню Київську митрополію. Отже, мета його полягала в ліквідації

Галицької митрополії.

Якщо б Ягайло відважився прийти з допомогою Візантії, то митрополит Кипріян виконав би бажання патріарха, а також прислухався б своїй батьківщині Болгарії, яка теж була в небезпеці перед навалом турків.

Період митрополитування Кипріяна має особливе значення для зростання престижу московської церкви, бо він придушив, як показав М. Чубатий, самостійне існування Галицької митрополії і приєднав її до складу об'єднаної руської церкви під владою московського митрополита, що себе все ще титулував митрополитом Київським та Всієї Руси [28, с. 83].

У цьому й полягає причина того, чому тодішній митрополит, який мав резиденцію у Москві, подбав, щоб вже не ставити на чолі Галицької єпархії єпископа взагалі, побоюючись, що новий єпископ Галича може проголосити себе митрополитом. Отже, маємо таке становище у нашій церковній історії, що з початку XV ст. управителем галицької єпархії стає вже не єпископ, а часом ним була навіть не духовна особа, а тільки світська, яка призначалася римокатолицьким архієпископом Львова. Такий стан тривав до 1539 р. [28, с. 146].

Те, що не було свого єпископа, дуже зашкодило українській справі Галичини. Через відсутність своєї державної влади єпископ був провідником не тільки церковним, але до певної міри він був також символом народної єдності. Тим більше це дошкуляло, що польська церква дістала своє організаційне оформлення і почала наступ на нашу національну субстанцію.

Тому влучною є думка М. Чубатого, який писав, що новозбудована організація латинської церкви на Русі–Україні могла тільки бути вдячною московському митрополитові Кипріянові, який “усунув з поля релігійно-національної боротьби природного провідника галицьких українців їх митрополита, а навіть галицького єпископа. На полі бою залишився тільки осамітнений християнський народ з прикордонним перемиським владикою” [28, с. 83].

Царгород сприяв московській церковній політиці із вдячності за грошову допомогу Царгородові під час облоги турків, тому патріарх відмовив у проханні Витовта висвятити йому митрополита в Києві. Натомість посилав грека Фотія (1408–1431 рр.) з титулом Митрополита Києва і Всієї Руси, але з осідком в Москві [28, с. 146].

Професор М. Чубатий у своїй праці характеризує становище українського народу і його церкви в польсько-литовській державі на широкому тлі суспільно-політичного ладу держави.

Потік польських магнатів, шляхти і колоністів на українські землі підірвав національне суспільство. Магдебурзьке право давало управу міст виключно латинникам. Городельська угода з 1413 р. затвердила офіційно всі права за латинниками і разюче дискримінувала 80 відсотків українсько-білоруського православного населення. Цей акт несправедливості проти українсько-білоруського населення викликав сильну опозицію до Польщі і одночасно в деяких колах створив симпатію до Москви [28, с. 147].

Характеризуючи висвітлені думки М. Чубатого з цієї проблеми, необхідно підкреслити широке політичне підґрунтя, на якому були написані сторінки української церковної історії XIV і XV століть. Заслугою дослідника є те, що він подав події не тільки з життя церкви, а одночасно й політичне становище, в якому ці церковні справи відбувались. Він їх пов'язував з подіями у Вселенській Церкві, політичною історією Візантії та Балкан.

Назви підзаголовків вказують на широкий діапазон розгляду історичних питань. “Політичне та церковне становище українських земель у половині XIV століття”, “Положення на українських землях під Польщею”, “Візантійська церква на переломі XIV та XV століть”, “Велика Папська Схизма”, “Свидригайло

великим князем литовсько-руської держави”, “Собор в Констанції”, “Гуситизм та українсько-білоруські християни”, “Створення московської автокефальної Церкви” [28]. Це свідчить про те, що професор М. Чубатий ґрунтовно дослідив історію християнства на наших землях.

На жаль, цю працю дослідник довів лише до 1458 р., коли Папа Пій II поділив стару Київську Митрополію на українсько-білоруську та московську. Поділ давньої Київської митрополії на дві частини був логічним завершенням і ствердженням, що ці дві частини духовно різні і чужі. Україна і Москва – це не одна цілісність ні релігійна, ні національна, і, очевидно, вже в Римі були того свідомі, коли зважились на такий крок. Правдоподібно сталося це під впливом митрополита Ізидора, який під час свого перебування в Україні і Москві, як Київський митрополит, відчув різницю між Україною і Московією, і відповідно поінформував про це Рим [28, с. 147].

Закінчення статті – у наступному номері збірника наукових праць.

Список використаних джерел

1. *Чубатий М.* Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий. – Т. 1 до 1353 р. – Рим–Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1965. – 816 с.
2. *Чубатий М.* Змагання до релігійної унії з Римом на Галицькій Русі в першій чверті XIII ст. / Микола Чубатий // Альманах українських богословів. – Львів, 1913. 3. *Чубатий М.* Митрополит Іпатій Потій, апостол церковної єдності. В 300-ліття смерті / Микола Чубатий. – Львів, 1914. – 95 с.
4. *Чубатий М.* Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії / Микола Чубатий // Записки НТШ. – Т. 123–124. – Львів, 1917. – 140 с.
5. *Державний архів Львівської області.* Ф. 26, оп. 7, спр. 1984 (Справа пошукувача наукового ступеня доктора Чубатого Миколи), 5 арк. 6. *Чубатий Микола* (11.12.1889–21.7.1975) – укр. вчений, історик права та церкви, педагог і публіцист // Підкова І. З., Шуст Р. М. Довідник з історії України: В 3-х т. – К., 1999. – Т. 3. – С. 591.
7. *Ждан М.* Вибрана бібліографія наукових праць Миколи Чубатого / Михайло Ждан // Український історик. – 1969. – № 4. – С. 99–101.
8. *Ждан М.* Микола Чубатий / Михайло Ждан // Український історик. – 1969. – № 4. – С. 47–62.
9. *Довідник з історії України (А-Я):* Посібник для серед. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
10. *Чубатий М.* Про правне становище церкви в козацькій державі / Микола Чубатий // Богословія. – Т. 3. – Львів, 1925. – Ч. 1. – С. 19–53; Ч. 2. – С. 181–202.
11. *Окішневич Л.* Лекції з історії українського права. Право державне. Доба станового суспільства / Л. Окішневич. – Мюнхен, 1947.
12. *Чубатий М.* Українська церква в половині XI ст. на роздоріжжі // – Львів, 1931. – 17 с.
13. *Падох Я.* Чубатий Микола / Ярослав Падох // Енциклопедія українознавства. Гол. редактор проф. доктор Володимир Кубійович. – Т. 10 – Львів: НТШ 2000. – С. 3775.
14. *Чубатий М.* Релігія ціллю, чи середником до ціля? / Микола Чубатий // Дзвони. – Р. І. – 1931. – С. 13–15.
15. *Чубатий М.* Україна: Церква; католицька церква / Микола Чубатий Українська загальна енциклопедія; книга знання // – Т. 3 – Львів, Рідна школа, 1934. – С. 896–914.
16. *Чубатий М.* Українська католицька церква / Микола Чубатий. – Рим, 1934. – 23 с.
17. *Чубатий М.* Українська католицька церква / Микола Чубатий. – Рим, 1990. – 24 с.
18. *Чубатий М.* Українська католицька церква / Микола Чубатий. – Регенсбург: Українське слово, 1946. – 24 с.
19. *Чубатий М.* Історія унійних змагань в українській церкві (виклади в Греко-католицькій духовній академії у Львові) / Микола Чубатий. – Львів, 1937.
20. *Ульяновський В. І.* Історія церкви та релігійної думки в Україні / В. Ульяновський // Навч. посібник: У 3-х кн. – К.: Либідь, 1994. – Кн. 1. – 256 с.
21. *Чубатий М.* 950 літ християнства в Україні / Микола Чубатий. – Львів: Дзвони, 1938. – 16 с.
22. *Чубатий М.* Відродження католицтва у Франції (обсервації та рефлексії з подорожі) / Микола Чубатий. – Львів, 1938. – 21 с.
23. *Винар Л.* Микола Чубатий. Історія християнства на Русі-Україні / Любомир Винар. – Т. 1. – Рим: Український Католицький Університет, 1965 // Український історик. – 1968. – № 1–4. – С. 152–154.
24. *Ленцик В.* Проф. доктор Микола Чубатий. Спогади про професора і виховника / Василь Ленцик // Богословія. – Рим, 1976. – С. 155–163.
25. *Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі 1898–1998. До сторіччя заснування / Підбір, упорядкування та редакція текстів і коментарі Степана Яреми. – Тернопіль, Львів: НТШ; Львівське крайове товариство “Рідна школа”, 1998. – 736 с.*
26. *Полянський О.* Проблеми етногенезу українського народу і становлення його державності / Олег Полянський // Мандрівець. – 1995. – № 1. – С. 45–47.
27. *Chubaty M.* Kievan Christianiti Misinterpreted / M. Chubaty // Ukrainskyi istoryk. – 1972. – No. 1–2. – P. 100–109.
28. *Чубатий М.* Історія християнства на Русі-Україні / Микола Чубатий. – Т. II. – Ч. I. (1353–1458). – Нью-Йорк: Видання Українського Католицького Університету в Римі, 1976. – 263 с.

Наталья Григорук

ИСТОРИЯ УКРАИНСКОЙ ЦЕРКВИ В РАБОТАХ Н. ЧУБАТОГО

В статье проанализирована история украинской церкви на основе работ Н. Чубатого.

Ключевые слова: история, украинская церковь, Н. Чубатый, уния, христианство.

Nataliya Hryhoruk

HISTORY OF UKRAINIAN CHURCH IN WORKS M. CHUBATY

The article analyzes the history of the Ukrainian church in the light of articles M. Chubaty.

Key words: history, Ukrainian church, M. Chubaty, union, christianity.